

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.81(091)

*Бараш Є. Ю.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
начальник Інституту кримінально-
виконавчої служби*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ВИПРАВНО-ТРУДОВОЇ СИСТЕМИ ХАРКІВЩИНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано засади організації діяльності та шляхи реформування виправно-трудова система у 50–60-х роках ХХ століття, простежено реалізацію новел виправно-трудова законодавства на прикладі органів та установ виконання покарань Харківської області УРСР.

Ключові слова: виправно-трудова система; Харківська область УРСР; виправно-трудова колонія, виправлення та перевиховання злочинців.

В статті проаналізовані принципи організації діяльності та шляхи реформування виправно-трудова система в 50–60-х роках ХХ століття, досліджено практику їх реалізації на прикладі органів та установ виконання покарань Харківської області УРСР.

Ключевые слова: исправительно-трудова система; Харьковская область УССР; исправительно-трудова колонія, исправление и перевоспитание преступников.

Постановка проблеми. У процесі реформування системи виконання покарань вивчення будь-якого досвіду, зокрема й історичного, набуває не лише теоретичного, а й практичного значення. Карколомні зміни, що відбулись у радянській виправно-трудова системі у повоєнний період у 50–60-х роках ХХ століття, дають ключ до розуміння вихідних засад, які надалі стали основою діяльності органів та установ виконання покарань УРСР.

Науковий аналіз засад діяльності радянської виправно-трудова

системи вимагає виваженого підходу задля визначення витоків, першоджерел, тенденцій і перспектив розвитку кримінально-виконавчої системи України. Це особливо важливо в умовах її реформування і докорінної зміни.

Вихідні засади побудови кримінально-виконавчої системи були сформовані за радянських часів, тому концепція та структура діяльності відповідних органів і установ були спрямовані на реалізацію завдань тогочасної держави і мали виправно-трудова спрямованість [1, с. 302].

Дотепер окремі елементи такої побудови залишилися в діяльності органів і установ і сучасний стан побудови демократичної, правової держави, основною цінністю якої є людина, її права та свободи [2, с. 329, 380], вимагає об'єктивного вивчення й оцінки засад діяльності виправно-трудової системи УРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблематика широко представлена радянською історіографією. Класикою стали праці О. Л. Ременсона, Є. Г. Ширвіндта, Б. С. Утевського, М. О. Стручкова, які побачили світ у досліджуваній період і були першими фаховими науковими розвідками в царині радянського виправно-трудового права. Загальносоюзні тенденції реформування виправно-трудової системи залишаються предметом уваги російських теоретиків та істориків кримінально-виконавчої системи (М. Г. Деткова, О. І. Зубкова, В. О. Уткіна та ін.). В Україні останніми роками поновлено науковий інтерес до вивчення виправно-трудової системи УРСР. Так, варто відмітити дисертаційне дослідження В. В. Россіхіна [3], окремі статті А. Х. Степанюка [4], Ю. В. Биби [5] та ін.

Постановка завдання. Проаналізувати засади організації діяльності та шляхи реформування радянської виправно-трудової системи у 50–60-х роках ХХ століття, нормативно-правове забезпечення реформ, простежити, як вони реалізовувалися на прикладі органів та установ виконання покарань Харківської області УРСР.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до повоєнного періоду, фактично, формування радянської виправно-трудової системи, оскільки до

цього часу її виправна складова була витіснена каральною, зумовлений новаціями, що були запроваджені й визначили вектор розвитку органів та установ виконання покарань наступні 50 років. Завершення війни зумовило певну гуманізацію покарання, в результаті чого відбулося переосмислення засад і пріоритетних напрямів кримінальної політики та її кримінально-виконавчої складової, зокрема і засад діяльності органів та установ виконання покарань.

У період 20–30-х років основною ідеєю у процесі виконання покарань було використання праці засуджених. Важка каторжна праця – була ключовим елементом кари. У повоєнні ж роки зміни мали бути направлені на посилення виховного впливу на засуджених під час відбування покарання. І праця, професійне навчання, опанування робітничою професією повинні були стати складовою виправно-виховного впливу та подальшої адаптації до соціально-корисного життя. Зміна парадигми трудової зайнятості засуджених у СРСР цілком відповідала основним загальноєвропейським тенденціям [6, с. 141].

З огляду на формування нових пріоритетних цілей покарання, урядом було визначено цілий комплекс першочергових заходів, направлених на перебудову діяльності місць позбавлення волі. Процес реформування супроводжувався значною за обсягом законотворчою роботою, в результаті чого було ухвалено низку загальносоюзних нормативно-правових актів, що визначали нові засади діяльності виправно-трудової системи.

24 березня 1947 року видано Інструкцію про режим утримання

ув'язнених у виправно-трудових таборах СРСР. Один із пунктів Інструкції визначав мету покарання – перевиховання засуджених. При цьому основним методом перевиховання мала стати суспільно корисна праця. 23 вересня 1948 року ухвалено Положення про дитячі виправно-трудові колонії, 11 вересня 1950 року – Інструкцію про режим утримання ув'язнених у тюрмах.

15 березня 1953 року ЦК КПРС, Рада Міністрів СРСР, Президія Верховної Ради СРСР видали спільну постанову про заходи з реалізації партійного і державного управління в країні. При цьому виправно-трудові табори та колонії було передано у відання Мін'юсту, а МВС підпорядковано тюрми, слідчі ізолятори і трудові колонії для неповнолітніх. Однак експеримент було визнано невдалим і з січня 1954 року всі наявні на той час установи виконання покарань знову повністю підпорядковано МВС.

Після амністії 1953 року (що проілюструвала неготовність держави, суспільства, амністованих колишніх засуджених до адаптації їх в умовах вільного життя та вказала на вади системи виконання покарань – Є. Б.) виникла необхідність додаткового законодавчого регулювання діяльності установ виконання покарань, у зв'язку з чим Радою Міністрів СРСР 10 липня 1954 року затверджено Положення про виправно-трудові табори і колонії Міністерства внутрішніх справ СРСР.

Указами Президії Верховної Ради СРСР від 24 квітня та 14 липня 1954 року відновлено дострокове та умовно-дострокове звільнення. Що пізніше було закріплено і в республіканських Кримінальних кодексах, зокрема Кримінальному кодексі

УРСР 1960 року [7, с. 36]. У цей же період поновлено прокурорський нагляд за дотриманням законності в місцях позбавлення волі.

Восени 1956 року визнано за недоцільне подальше існування виправно-трудових таборів. У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо поліпшення роботи Міністерства внутрішніх справ СРСР» передбачено ліквідацію виправно-трудових таборів як таких, що нездатні забезпечити вирішення завдань щодо виправлення і перевиховання ув'язнених. Їх реорганізовано у виправно-трудові колонії [8, с. 345].

Ця постанова окреслила основні проблеми кримінально-виконавчої політики та шляхи їх вирішення, зокрема:

- виправлення та перевиховання злочинців і повернення їх до чесного трудового життя;

- облік спеціальності засуджених при залученні до робіт, надання можливості кожному ув'язненому в період перебування його в колонії отримати кваліфікацію для швидкого залучення до трудової діяльності після відбуття покарання;

- спрямованість політико-виховної роботи з ув'язненими на виховання їх у дусі неухильного дотримання радянських законів і правил соціалістичного співжиття, чесного ставлення до праці, державної та суспільної власності; підвищення свідомості та трудової активності ув'язнених, розвиток їх ініціативи в культурній та виробничо-масовій роботі; проведення відповідної культурно-масової роботи з ув'язненими для виправлення і перевиховання;

- визначення місця відбування покарання засудженими в межах області, краю, республіки за місцем їх

проживання або за місцем засудження;

- пропозиція про створення виправно-трудова колоній на базі промислових і сільськогосподарських підприємств, а також зміцнення матеріально-технічної бази існуючих колоній;

- утримання у в'язницях або виправно-трудова колоніях суворого режиму активних учасників кримінальних угруповань, а також осіб, які були неодноразово засуджені за бандитизм, розбій, злодіїв-рецидивістів, які ухиляються від роботи у виправно-трудова колоніях і ведуть паразитичний спосіб життя;

- недопущення спільного утримання осіб, засуджених вперше і за малозначні злочини, та осіб, неодноразово судимих і засуджених за особливо небезпечні злочини, оскільки це призводить до деградації осіб першої категорії;

- наведення суворого порядку щодо режиму утримання і охорони ув'язнених – забезпечення неухильного дотримання закону, що допускає дострокове звільнення з місць позбавлення волі лише тих в'язнів, які твердо стали на шлях виправлення, а також осіб, які страждають тяжкою невиліковною недугою і перестали бути суспільно небезпечними;

- з метою посилення громадського контролю за діяльністю виправно-трудова установ – створення при виконавчих комітетах місцевих рад депутатів трудящих спостережних комісій у складі представників радянських, профспілкових і комсомольських організацій та затвердження положення про їх діяльність;

- покладання на місцеві органи обов'язків з працевлаштування засуджених у двотижневий строк з дня

прибуття до місця проживання з урахуванням наявних у них спеціальностей, за необхідності, надання житлової площі, а також піклування про те, щоб вони швидше включалися в суспільно-трудова життя;

- зміцнення кадрів міліції та виправно-трудова колоній, підбір та направлення на роботу в ці установи політично підготовлених комуністів і комсомольців. Забезпечення особового складу пільгами і привілеями нарівні з військовослужбовцями внутрішньої та конвойної охорони МВС СРСР.

Зміну системи установ виконання покарань відображено в Положенні про виправно-трудова колонії і тюрми МВС СРСР, затвердженому Радою Міністрів СРСР у грудні 1958 року. Тепер у цю систему увійшли:

- місця позбавлення волі для утримання засуджених до позбавлення волі після того, як вирок набрав законної сили (виправно-трудова колонії, в'язниці, трудові колонії для неповнолітніх);

- місця позбавлення волі для обвинувачених, до яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, у тому числі засуджених осіб, вирок стосовно яких ще не набрав законної сили (в'язниці для підслідних);

- місця позбавлення волі для осіб, підозрюваних у вчиненні злочину і затриманих відповідно до ст. 32 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік (камери або будинки попереднього ув'язнення);

- транзитно-пересильні відділення для ув'язнених, що переводяться з однієї місцевості в іншу;

- спеціальні психіатричні лікарні МВС.

Одним з найважливіших заходів щодо викоринення злочинності стала організація структури виправно-трудоx колоній (ВТК) у вигляді загонів [9, с. 64]. Наприкінці 1957 року в усіх колоніях засуджених було поділено на загони по 85–120 осіб залежно від виду режиму у виправно-трудоx установі. Начальником загону призначався офіцер-вихователь, який мав спеціальну юридичну або педагогічну підготовку.

Структура ВТК набула такого вигляду: колонія – загін – бригада – ланка. Колонію очолював начальник, у якого було два заступники: з режиму та оперативної роботи і з політико-виховної роботи серед ув'язнених. Безпосередньо начальникові колонії підпорядковувалися канцелярія, бухгалтерія, частина інтендантського постачання і комунально-експлуатаційна частина.

На території СРСР створення широкої мережі виправно-трудоx колоній з власним виробництвом почалося з 1961 року відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 3 квітня 1961 року «Про заходи щодо поліпшення діяльності виправно-трудоx установ МВС СРСР». Зазначеною постановою затверджено нове Положення про виправно-трудоx установи і тюрми МВС СРСР.

На основі цієї постанови вирішувалися такі важливі питання, як надання республікам права самостійно регулювати карально-виховний процес із урахуванням національних особливостей, уведення нової системи виправно-трудоx установ, націленої на більш поглиблену диференціацію засуджених, ліквідацію необґрунтованих надмірностей в умовах тримання правопорушників та інші.

У вказаному документі закріплено систему установ, що виконують таке кримінальне покарання, як позбавлення волі, практично в її сучасному вигляді. Положення передбачало існування виправно-трудоx колоній чотирьох видів режиму, трудоx колоній для неповнолітніх та в'язниць. У 1963 р. ця система доповнилася колоніями-поселеннями. Упродовж 1963–1964 рр. вони було організовані в 13 союзних республіках [10, с. 31].

Щодо компетенції союзних республік у питаннях регламентації діяльності установ виконання покарань, то слід зазначити, що після ліквідації 13 січня 1960 р. МВС СРСР, МВС УРСР довелося перебудовувати свою структуру з огляду на формування нових підрозділів, які б здійснювали керівництво місцями ув'язнення. Самостійні управління (відділи), що відали місцями ув'язнення, були об'єднані в один орган – Управління виправно-трудоx установ.

26 липня 1961 року Указом Президії Верховної Ради України затверджено Положення про виправно-трудоx колонії і тюрми МВС Української РСР. Виправно-трудоx колонії передбачалися чотирьох видів: загального, посиленого, суворого й особливого режимів. Республіканське Положення 1961 року діяло до липня 1969 року, тобто до прийняття Основ виправно-трудоxого законодавства Союзу РСР і союзних республік [11, с. 109].

З 1966 р. система виконання покарань доповнена ще однією важливою складовою – внутрішніми військами МВС, на які було покладено функції з забезпечення охорони місць ув'язнення [3, с. 326].

Окресливши загальнодержавні зміни в системі установ виконання покарань та регламентації їх діяльності, перейдемо до практики їх реалізації на Харківщині.

Після визволення Харкова від німецько-фашистських окупантів було відновлено діяльність харківських виправно-трудоустанов. Слід зазначити, що в післявоєнний період більшість ув'язнених, засуджених судами до тривалих строків позбавлення волі, відправлялися для відбування покарань у віддалені місцевості Сибіру і Далекого Сходу. При цьому в тюремних установах Харківщини утримувалися жінки, неповнолітні правопорушники, чоловіки, засуджені за незначні злочини, і пересильні ув'язнені. Особливу категорію ув'язнених складали німецькі та японські військовополонені, які перебували на території СРСР у післявоєнний період.

Найбільші міські в'язниці були переобладнані й використовувалися для розміщення слідчо-заарештованих, ув'язнених, військовополонених та інтернованих осіб. Згідно з наказом НКВС СРСР від 5 вересня 1943 року створено перевірконо-фільтраційний табір № 258 для розміщення полонених німецьких солдатів. Їх залучали до будівництва дороги Москва – Сімферополь та виконання інших робіт.

У квітні 1947 року цей табір перепрофільовано в окремий табірний пункт № 8, пристосований для транзитних засуджених (чоловіків і жінок). З грудня 1950 року цей підрозділ реорганізовано в колонію суворого режиму для чоловіків, яка тривалий час мала назву «ЮЖ 313/43». Засуджені, які утримувалися в установі, зробили вагомий внесок у буді-

вництво багатьох промислових і житлових об'єктів міста Харкова.

На території Холодногірського тюремного комплексу в післявоєнний період функціонувало слідчий ізолятор. У 1949 році його територію розділили на СІЗО й промислову колонію. У промисловій колонії було налагоджено виробництво різних побутових предметів, комплектуючих для сільгоспмашин, різного устаткування. Найважливішим напрямом виробничої діяльності колонії стало виробництво корпусів мін і снарядів.

У 1949 році колонію було реформовано: частину в'язнів переведено в табори, розташовані у віддалених місцевостях СРСР, а решту засуджених – в інші виправно-трудоустанови Харківщини. Промислову колонію реорганізовано у виправно-трудоустанову колонію для неповнолітніх та структурно підпорядковано Курязькій колонії.

Особливою установою на території області став табір, який підпорядковувався Головному управлінню шосейних доріг МВС СРСР, із позначенням «п/с ДК-412». У цьому таборі (з лімітом наповнення до 5100 осіб) перебували засуджені, які залучалися до будівництва доріг Харків – Сімферополь і Полтава – Харків. Серед осіб, які утримувалися в таборі, досить велику частину складали японські військовополонені, інтерновані в СРСР після капітуляції Квантунської армії.

Виправно-трудоустанови Харківщини після закінчення війни переживали складний період відновлення і подальшого розвитку. З огляду на важливість розвитку народного господарства в той час діяльність виправно-трудоустанов спрямовувалася на використання

робочої сили ув'язнених у виробничій сфері. При цьому проблеми виправлення вирішувалися шляхом залучення засуджених до суспільно корисної праці. Найважливішим коригуючим чинником також стало відкриття і діяльність при виправно-трудовах установах Харківщини шкіл і курсів, на яких навчали різним професіям.

Керівництво системою виконання покарань у Харківській області зосереджувалося у відділі виправно-трудовах колоній Управління внутрішніх справ виконавчого комітету Харківської обласної ради депутатів трудящих. Спочатку штат відділу включав 15 працівників, а зі збільшенням кількості колоній і чисельності засуджених його розширено до 40 осіб.

Відділ розташовувався в приміщенні Управління внутрішніх справ. Загальне керівництво діяльністю системи виконання покарань було покладено на начальника відділу, який структурно підпорядковувався керівництву УВС області.

Слід зазначити, що серед працівників виправно-трудовах установ значну частину складали люди, що пройшли суворі випробування в роки війни, мали великий життєвий досвід і досвід служби. Це дозволяло їм на високому рівні виконувати поставлені службові завдання. На жаль, інформація про керівників пенітенціарної системи Харківщини післявоєнного періоду обмежена. Проте відомо, що одним з перших керівників виправно-трудової системи області був І. М. Кулішов. Він керував виправно-трудовами установами області протягом 1943–1951 років.

Народився Іван Миколайович у 1897 році в місті Умань. Замолоду

закінчив два курси Гірничого інституту. Службу почав у губернській надзвичайній комісії в 1929 році. З 1930 року працював в органах НКВС міст Чугуєва та Вовчанська, а з 1938 – у системі каральних установ. У 1939 році призначений начальником тюремного відділу. У роки війни керував партизанським загonom, який діяв на території Харківської області.

У 1951–1955 роках посаду начальника відділу виправно-трудовах колоній УВС Харківського обласного виконавчого комітету обіймав Микола Олексійович Канатчиков. Він починав службу в органах НКВС і НКДБ в 1936 році, а в 1948 році перейшов працювати в систему органів виконання покарань, яку очолював протягом 1951–1955 років.

Протягом 1955–1967 років начальником відділу виправно-трудовах установ був К. В. Зотов.

Зміни суспільно-політичної обстановки в СРСР у 50-х – на початку 60-х років ХХ століття безпосередньо впливали на діяльність установ виконання покарань. Цей період на державному рівні характеризувався суттєвим пом'якшенням ставлення до засуджених. Систему ГУЛАГу було реформовано, при цьому в європейській частині СРСР почався процес створення ряду колоній, орієнтованих на організацію промислового і сільськогосподарського виробництва.

Однією з перших у післявоєнний період почали відновлювати виправну колонію, розташовану на території колишнього маєтку поміщика Качанова. У 1943 році тут було вирішено створити промислову колонію, а вже в лютому 1944 року прийнято перший етап в'язнів.

У 1948 році цю колонію реорганізовано в колонію для підлітків, і

подальша її діяльність мала яскраво виражений виховний характер. Для формування навичок у виробничому середовищі при колонії було відкрито середню школу, у якій учні здобували освіту і навчалися декількох професій. У 1954 році були відкриті курси обліковців, що дозволило вихованцям отримати ще одну необхідну для життя професію. У 1957 році заклад перепрофільовано в жіночу трудову колонію.

Відповідно до наказів МВС СРСР від 14 червня 1951 року та МВС УРСР від 22 січня 1957 року в Харкові, у районі селища Помірки-П'ятихатки, створено виправно-трудова колонію суворого режиму. З 1958 року до сьогодні вона працює в районі Олексіївки.

Спочатку колонія розташовувалася в чистому полі, ув'язнені та співробітники, які здійснювали нагляд за ними, розміщувалися в брезентових наметах. Але вже в 1959 році було розпочато будівництво житлових приміщень для засуджених, а в 1960 – виробничих приміщень.

До розширення виробничої діяльності чимало зусиль доклав начальник колонії А. П. Табаков. Завдяки його вмілому керівництву в колонії почали виготовляти деталі до тракторів Т-150, комплектуючі до побутових пирососів, платформи і кузови до тракторів, різне електротехнічне обладнання, розширили виробництво деталей для заводу ФЕД.

Одним із найважливіших чинників перевиховання засуджених є навчання, тому керівництво колонії звертало на це першочергову увагу та ініціювало відкриття при колонії школи робітничої молоді.

На виконання наказу МВС УРСР від 23 червня 1961 року № 165 на базі

радгоспу «Балаклійський» почала роботу виправно-трудова колонія № 17. З вересня 1961 року вона набула сільськогосподарського ухилу і отримала назву «Сільськогосподарська виправна колонія № 17 УВС Харківської облвиконкому». У колонії створили чотири загони засуджених загальною чисельністю 450 осіб. Було організовано велике сільськогосподарське виробництво, засуджені під наглядом контролерів працювали в полі, де вирощували різноманітні культури. Крім того, вони залучалися до робіт на тваринницьких фермах. Керівництво виробничою сферою здійснювалося цивільними особами, при цьому в колонії було введено нову посаду – заступник начальника з виробництва.

27 грудня 1961 року в колонії організовано роботу групи з підготовки фахівців-будівельників у складі 25 осіб. Це рішення сприяло збільшенню виробничих можливостей колонії і дозволило власними силами приступити до розширення її матеріальної бази. У колонію направляли осіб, які вчинили нетяжкі злочини і до засудження проживали в сільській місцевості. Такий підхід дозволяв залучати до сільгоспробіт досвідчених працівників, сприяв зменшенню кількості втеч та інших порушень у колонії.

Стабільне економічне становище колонії створило можливості для побудови нових приміщень для утримання великої рогатої худоби, закупували нові автомобілі й іншу техніку.

У післявоєнний період відновлено діяльність Курязької виправної колонії. Під час війни установу було евакуйовано до Томська, і тільки після звільнення Харкова 2 грудня 1943 року повернуто в Куряж. Серед

перших її 50 вихованців більшість становили безпритульні діти, підібрані на вулицях Харкова. Місцеве населення активно допомагало з облаштуванням установи, мешканці навколишніх сіл збирали посуд, побутові предмети, соломою і сіном набивали матраци й подушки, приносили речі та господарський інвентар. Колонії було повернуто ім'я Максима Горького.

Влітку 1943 року під приводом ремонту вихованців колонії вивезено в Донецьку та Дніпропетровську області, а в Куряж почали направляти неповнолітніх засуджених. З 1945 року колонія стала функціонувати в повному обсязі. Близькість до Харкова і його машинобудівних заводів дозволила налагодити нескладне виробництво. У колонії виготовляли меблі, більярдні столи, шили шинелі й інший одяг для потреб Радянської Армії. У 1953 році в колонії споруджено будинок професійного училища, у якому вихованці в оснащених аудиторіях навчалися за спеціальностями, пов'язаними з обробкою металу. Для уродженців із сільської місцевості створили спеціальні групи підготовки столярів і каменярів.

З метою поліпшення діяльності колонії було створено спеціалізовані секції (санітарна, шкільна, виробнича, господарська, бібліотечна, продовольча, фізичного виховання, клубна, шефська, а пізніше – комісія внутрішнього порядку), які відповідали за основні напрями життєдіяльності закладу.

З 1948 року стали регулярно проводитися батьківські дні, конференції передовиків виробництва з обов'язковим запрошенням батьків, збори та звіти перед шефами. У колонії побудували школу, клуб, ідаль-

ню, бібліотеку, приміщення санітарної частини і карантину, новий цех.

У 1960 році колонію для неповнолітніх правопорушників, розташовану на Холодній Горі, було розформовано. Вихованців перевели в Курязьку, Прилуцьку та Дубенську виховні колонії, а установу перетворили в колонію загального режиму для утримання вперше засуджених чоловіків, які вчинили нетяжкі злочини, «ЮЖ 313/18».

У 1963 році її реорганізовано у виправно-трудова колонію посиленого режиму. Нові завдання, поставлені перед службовцями колонії, вимагали проведення ряду режимних заходів і більш суворого виконання службових правил і приписів. У колонії було введено формений одяг для засуджених, носіння іменного знака на одязі праворуч у ділянці грудей, а також максимально коротку стрижку. Охорону зовнішнього периметра установи здійснювали військовослужбовці військової частини № 7454 внутрішніх військ МВС СРСР.

Виробнича база цієї колонії створювалася за рахунок коштів великих промислових підприємств Харкова: заводів «Електроважмаш», «ХЕМЗ», «ХТЗ», «Протон». Розміщення у виробничих цехах ВТК-18 значного обсягу замовлень вимагало і поліпшення якості продукції, що випускається, удосконалення професійних навичок працівників-засуджених. У 1964 році в колонії, крім школи, відкрито професійно-технічне училище для підготовки кваліфікованих кадрів, а також освоєно виробництво складних промислових виробів – редукторів РМ-50 і РМ-200, атестованих як вироби вищої категорії.

Влітку 1956 року в передмісті Харкова з історичною назвою Дика-

нівка створено табірний пункт № 12, який у лютому наступного року перетворено у виправно-трудоу колонію посиленого режиму. У перші роки існування за допомогою заводів ім. В. А. Малишева і «Електростанок» в установі створено потужну виробничу базу, що дозволило почати випуск різноманітної продукції.

Велику увагу було звернуто на виховну роботу із засудженими, тому керівництво колонії залучало до виховних заходів практично кожного працівника.

Виправна колонія № 54 у 1957 році була переобладнана для утримання жінок з дітьми. Важливою зміною її внутрішнього життя стало введення системи загонів. Кожен загін мав керівника, який знав практично все про своїх підопічних, допомагав як міг у лікуванні їхніх хворих душ. Серед засуджених, які прибували до колонію, були вагітні жінки. З метою створення більш сприятливих умов для народження і виховання ними дітей при установі було створено Будинок дитини.

Висновки. Як бачимо, діяльність виправно-трудоу установ Харківщини у 50–60-х роках реформувалась у контексті загальнодержавних змін кримінально-виконавчої політики. У цей період відбулися значні структурні та функціональні перетворення системи виконання покарань.

Зміни суспільно-політичної обстановки в СРСР у 50-х – на початку

60-х років ХХ століття позначилися значною гуманізацією процесу виконання покарань. В УРСР розпочато процес створення виправно-трудоу колоній, орієнтованих на організацію промислового і сільськогосподарського виробництва. З огляду на важливість розвитку народного господарства діяльність виправно-трудоу установ спрямовувалася на використання робочої сили ув'язнених у виробничій сфері. При цьому проблеми виправлення вирішувалися шляхом залучення засуджених до суспільно корисної праці. Важливою складовою виправного впливу стало навчання засуджених, відкриття і діяльність при виправно-трудоу установах шкіл і професійних курсів.

Однак, варто звернути увагу, що діяльність виправно-трудоу установ регіону та загалом республіки та країни регламентувалася переважно підзаконними нормативно-правовими актами, що видавалися як загальносоюзними органами влади, так і відомчими, і республіканськими. Загальносоюзного чи республіканського закону, який би визначав основи діяльності виправно-трудоу системи не було. Вищезазначені акти стали базою для проведення масштабної кодифікаційної роботи, в результаті чого 1969 року було розроблено та ухвалено Основи виправно-трудоу законодавства Союзу РСР та союзних республік.

Список використаних джерел

1. Бараш Є. Ю. Управління державною кримінально-виконавчою службою України: адміністративно-правове дослідження : монографія. Харків : Ніка Нова, 2012. 458 с.

2. Бараш Є. Ю. Адміністративно-правові засади управління Державною кримінально-виконавчою службою України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2012. 474 с.
3. Россіхін В. В. Роль та місце пенітенціарних установ в радянській моделі державності України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 436 с.
4. Степанюк А. Х. Історичний досвід становлення в Україні установ виконання покарань закритого типу. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 2 (4). С. 148–159.
5. Биба Ю. В. Виконання покарання у виді позбавлення волі за Виправно-трудовам кодексом УРСР 1970 року: історико-правовий аналіз. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 3 (5). С. 27–34.
6. Сокальська О. В., Ісевич О. І. В'язнична система Королівства Швеція: етапи становлення та сучасний стан. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 2 (4). С. 138–147. DOI : <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2018.2.01>
7. Інститут помилування в Україні та світі: монографія / за ред. Є. Бараша, М. Рудницьких. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2018. 173 с.
8. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века : Учебник для вузов / под ред. д. ю. н., проф. А. И. Зубкова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2006. 720 с.
9. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2006. 189 с.
10. Крахмальник Л. Г. Кодификация исправительно-трудового законодательства. Москва : Юридическая литература, 1978. 200 с.
11. Кримінально-виконавче право України: підручник: Том I (у 2-х т.) / [Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О., Сокальська О. В. та ін]; за заг. ред. Є. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П. 2018. 364 с.

Ye. Barash,
Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Science and
Technology of Ukraine,
Head of the Institute of Criminal-Executive
Service

ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF THE CORRECTIONAL-LABOR SYSTEM OF THE KHARKIV REGION IN THE POST-WAR PERIOD

The article analyzes the principles of organizing the activities and implementation of the reforms of the correctional-labor system in the 50s - 60s of the XX century. They are analyzed on examples of the penal bodies and institutions of the Kharkiv region of the Ukrainian SSR.

In the process of implementation of the reforms of the punishment system any experience, in particular the historical one, acquires not only the theoretical but also the practical value. The considerable changes, which took place in the Soviet correctional-labor system in the post-war period (the 50s - 60s of the XX century) give the key to better understanding of the baselines, which became the basis of further activities of the penal bodies and institutions of the Ukrainian SSR.

The end of the Second World War brought certain humanization to the sphere of punishment. It resulted in rethinking of the principles and priorities of the criminal policy and its criminal-executive component, in particular, the principles of the activities of the penal bodies and institutions. In the post-war period the relevant changes were aimed at strengthening the educational impact on the sentenced persons. Labor, vocational training and mastery of the labor profession should be the elements of the correctional and educational influence, as well as further adaptation to the socially useful life.

In the 50s - 60s there were the following criminal-executive institutions in the Kharkiv region: pretrial prison, correctional-labor establishments and labor establishments for juveniles. After the end of the war the correctional-labor establishments of the Kharkiv region experienced the difficult period of recovery and further development. Given the importance of the national economy development at that time, the activities of the correctional-labor establishments were aimed at using the inmates as the labor force in the industrial sector. At the same time, the correction problems were solved by involving convicts into the socially useful work. The secondary schools and training courses constituted the most important correctional factor at the correctional-labor establishments of the Kharkiv region. Different professions were obtained by the convicts there.

Keywords: *correctional-labor system; Kharkiv region of the Ukrainian SSR; correctional-labor establishment, correction and education of criminals.*

Надійшла до редакції 16.12.2018